
Komparativna ekonomija

Pregledni članak
330.101:330.342.14
Primljeno: 18.rujna 2007.

Kako uspoređivati kapitalizme? Pregled razvoja komparativne političke ekonomije

MARKO GRDEŠIĆ*

Sažetak

Ovaj rad daje pregled razvoja komparativne političke ekonomije od početnih teorijski neartikuliranih pokušaja do sve veće preciznosti i sofisticiranosti u analizi i usporedbi. Komparativna politička ekonomija odnosi se ponajprije na uspoređivanje suvremenih razvijenih kapitalističkih poredaka, pogotovo bogatih zapadnih demokracija. Prikazuju se glavni doprinosi u nastanku i razvoju toga znanstvenog područja, kritički se komentiraju u svjetlu različitih mišljenja te se u zaključnom dijelu postavljaju pitanja o daljnjem napredovanju ove discipline.

Ključne riječi: komparativna politička ekonomija, politička ekonomija, politička znanost, kapitalizam, razvoj, ekonomska uspješnost, institucije

Uvod

Ovaj je esej pregled razvoja teorijske literature na području komparativne političke ekonomije. Temeljno pitanje ove discipline jest kako se mogu najbolje uspoređivati kapitalističke zemlje, ponajprije bogate zapadne demokracije. S obzirom na veliku količinu znanstvene produkcije koja bi se mogla klasificirati kao komparativna politička ekonomija ovaj je pregled nužno ponešto arbitraran u svojoj selekciji. Pregled teorijske literature moguće je napisati na mnogo načina i u literaturi postoje brojni slični vodiči (npr. Pontus-

* Marko Grdešić, magistar političkih znanosti, vanjski suradnik Fakulteta političkih znanosti.

son, 1995., Hall, 1997., Thelen, 2002., Jackson i Deeg, 2006.).¹ Iako su za pisanje ovoga rada svi spomenuti tekstovi bili vrlo korisni, ovdje izabrani pristup području komparativne političke ekonomije drukčiji je od tamo upotrijebljenih. Osnovna ideja moga pristupa jest dati kronološki prikaz razvoja discipline komentirajući najutjecajnije doprinose ovoj literaturi u posljednjih nekoliko desetljeća.

Mislim kako se može reći da je komparativna politička ekonomija u posljednjih nekoliko godina dosegнула određenu razinu teorijske zrelosti, pogotovo s doprinosom Halla i Soskicea (2001.). Put do toga platōa znanja, od relativne jednostavnosti i teorijske neartikularnosti pa do sve veće preciznosti usporedbi jest sadržaj ovog rada. Ipak, unatoč velikom napretku na ovom polju, posao nipošto nije završen. U posljednjem dijelu pokušavam postaviti neka pitanja o tome što bi se još moglo učiniti da bi komparativno proučavanje kapitalizma učinilo korak naprijed.

Počeci komparativne političke ekonomije

Ovaj se rad bavi literaturom koja uspoređuje razvijene kapitalističke zemlje. Napomena je bitna jer se mnogo istraživačkoga napora u razdoblju od nekoliko desetljeća nakon Drugoga svjetskog rata usredotočilo na usporedno razvijanje disciplina političke ekonomije kapitalizma nasuprot političkoj ekonomiji socijalizma. U tim bi blokovskim usporedbama Sjedinjene Američke Države najčešće bile smještane na pol tržišnih privreda, a Sovjetski Savez na drugi pol planskih privreda. Možda bi se, kao u svojedobno vrlo čitanoj knjizi Charlesa Lindbloma, *Politika i tržišta* (1977.), kao “treći put” u usporedbu uključio jugoslavenski hibrid tržišta i socijalizma.

No ako se komparativna politička ekonomija shvati kao komparativno proučavanje kapitalizama, onda sovjetski sustav i cijeli socijalistički blok nema primarno značenje. Zadaća je zapravo identificirati razlike unutar kapitalističkoga bloka. Prvi naponi istraživača išli su upravo u pravcu dokazivanja teze da hladnoratovskom jedinstvu zapadnoga svijeta unatoč, postoje brojne i bitne razlike u funkcioniranju zapadnih razvijenih privreda i načina na koji različite zemlje reguliraju odnose društva i države. Teza o raznovrsnosti kapitalizama trajna je preokupacija te discipline: ne postoji jedan najbolji način da se organizira privreda. Moglo bi se reći da je ta teza i *raison d'être* komparativne političke ekonomije s obzirom na to da bez raznovrsnosti nikakav sustavan rad na usporedbama nije potreban. Operacionalizacija te vrlo općenite metodološke pouke jest ta da nisu svi kapitalizmi poput shematski zamišljenoga američkog liberalnog sustava slobodne tržišne priv-

¹ Za najbogatije preglede empirijski relevantnoga materijala vidi Pontusson (2005.) i Wilensky (2002.).

rede, nego da postoje i drugi scenariji. Najrelevantniji su, dakako, europski i azijski modeli.

Prvi pokušaj da se napravi razlika u odnosu na Ameriku jest knjiga Andrewa Shonfielda *Moderni kapitalizam* (1965.). Ta je knjiga još uvijek impresivno postignuće. I to ne zbog teorijskih dosega nego zbog izloženoga empirijskog bogatstva. Na temelju bogatoga empirijskog materijala Shonfield zaključuje da je europski kapitalizam vrlo učinkovit. Dapače, poslijeratno je europsko iskustvo visokoga rasta impresivnije i od američkoga iskustva nešto nižih stopa rasta. Razlog zašto je kapitalizam u Europi postao tako uspješan Shonfield nalazi u povećanoj sposobnosti države da preuzme zadaću dugoročnoga planiranja. Europske su države uspješne upravo zato što, svaka na svoj način i naslanjajući se na vlastito povijesno naslijeđe, uspjevaju planiranjem postići “intelektualnu koherentnost” (Shonfield, 1965.: 67). On čak ide i dalje pa tvrdi kako je “centralna teza” njegove knjige da ne treba očekivati da će se europska uspješnost prekinuti (Shonfield, 1965.: 62). Njegov je opis umnogome opis “zlatnoga doba kapitalizma”, razdoblja koje je završeno ubrzo nakon objavljivanja njegove knjige.

Iako se Shonfieldov optimizam i predviđanje konvergencije razvijenih zemalja na polu visoko reguliranoga i planiranoga kapitalizma danas čini u najmanju ruku pretjeranim, njegova zasluga u utemeljivanju sustavnije komparativne političke ekonomije jest u tome da je kao glavni predmet proučavanja uzeo “institucionalna obilježja ekonomskoga poretka” (Shonfield, 1965.: 65). Ta će problematika biti u trajnom fokusu komparativne političke ekonomije. Pritom tvrdi jezgra ekonomske znanosti nije bila uključena u razvijanje tih uvida. Za vrlo apstraktnu i ahistorijsku neoklasičnu ekonomiju nisu bitna pitanja o tome kako je ekonomski poredak ugrađen i ukorijenjen u društvene i političke institucije. Za razliku od neoklasične ekonomije, komparativna politička ekonomija zainteresirana je upravo za to i pokušava objasniti te različite obrasce u institucionalnom utemeljivanju tržišta. Ekonomisti se tek naknadno uključuju u te rasprave.

Shonfieldova preokupacija načinima na koje se privrede uklapaju u širi društveni i politički život i danas je temeljna tema u komparativnoj političkoj ekonomiji. Pritom je od iznimnog značenja ravnoteža javne i privatne moći. Shonfield je smatrao kako je ta ravnoteža pomaknuta u korist javne te da je to dobro za podizanje uspješnosti “modernoga” kapitalizma. Europske su države na svoja leđa preuzele cijeli niz privatnih uloga te je tako “nasilje tržišta ukročeno” (Shonfield, 1965.: 66).

Šezdesetih i sedamdesetih godina u komparativnoj političkoj ekonomiji nije uspješno formuliran nijedan uvjerljiviji komparativni okvir. S jedne strane to je razdoblje dominacije strukturalnoga funkcionalizma preuzetoga iz parsonsovske sociologije. Ta je tradicija uložila mnogo truda u uspoređivanje zemalja, čemu svjedoči devet svezaka serije *Studies in Political*

Development pod paskom Gabriela Almonda, ali na odveć apstraktan i analitički nedovoljno precizan način. Koncepti koji su upotrebljavani za usporedbu bili su toliko široki da je bilo koji sustav mogao biti uključen. Iako ambiciozno zamišljena, ta je literatura zbog svoga “totalizirajućeg” teorijskog pristupa danas uglavnom beskorisna.

S druge pak strane sedamdesete su godine kao reakciju na takvu preopćenitu komparativnu znanost, donijele teoriju svjetskoga kapitalističkog sustava i teoriju ovisnosti (*dependencia*). Iako analitički inovativna ni ova se istraživačka agenda nije pokazala produktivnom za kontekstualizirane i fokusirane usporedbe s obzirom na to da ustraje na tezi o postojanju jednoga kapitalizma kao sveobuhvatnoga svjetskog poretka. Utoliko su razlike među zemljama samo sekundarne manifestacije primarnoga čimbenika, položaja tih zemalja u kapitalističkoj svjetskoj hijerarhiji. Dakle, iako su počeli s političkim stavovima koji su suprotstavljeni funkcionalistima i ahistorijskim komparativistima, teoretičari ovisnosti bili su podjednako orijentirani na ambiciozne i “velike” teorije. Ipak, *dependencia* je bila bitna jer je bila prvi sustavni pokušaj da se ponudi teorijski okvir za područje međunarodne i globalne političke ekonomije.

Treći pristup unutar političke znanosti koji je ponajviše od svih zainteresiran za teorijsku apstrakciju, formalne modele i deduktivno teorijsko rezoniranje jest racionalni izbor. Kao alternativa strukturalnom funkcionalizmu, racionalni je izbor na temelju svoje strože logike brzo odnio pobjedu u američkoj političkoj znanosti. No problem racionalnoga izbora jest u tome što se zabio u plafon nakon prvih teorijskih dobitaka osvojenih deduktivnom primjenom ekonomske znanosti na politiku, kao što su Olsonova teorija kolektivne akcije ili Downsov model stranačkoga natjecanja (Barry, 1978.). Da bi se ti modeli dalje razvili te da bi se napravila potencijalna sinteza s drugim pristupima, moralo se postići napredovanje u empirijskoj strani posla i spustiti razinu teorijske apstrakcije. U komparativnoj političkoj ekonomiji nisu bili previše utjecajni ekonomski način razmišljanja, mikroekonomski alati i teorija igara. To se mijenja, ali tek u posljednjih nekoliko godina.²

Osamdesetih se godina najkorisnijom za razvoj daljnje znanstvene produkcije pokazala literatura o “povratku državi” (Evans, Rueschemeyer, Skocpol, 1985.) u kojoj se nastojalo na relativnoj autonomiji države u odnosu na društvo te na teorijskim konstrukcijama srednjega dometa. Povratak državi nije značio jednoznačno inzistiranje na državi kao jedinom predmetu bavljenja, nego je ta jednostavna istraživačka uputa ponajprije shvaćena kao

² Ekonomski analitički alati danas su opet vrlo prisutni u komparativnoj političkoj ekonomiji. Znatan dio literature samo je djelomično prohodan za one koji nemaju osnovni trening u ekonomskoj znanosti. Zato i politolozi koji žele pridonijeti znanju na tom području često moraju savladati potrebne vještine (v. Levi, 2000.), a katkad ih i sami uspješno primjenjuju (npr. Iversen, 2005.).

upozorenje da se analitički odvoji država od društva te da se potom promatraju različiti načini kako su odnosi između tih dviju sfera postavljeni, regulirani i institucionalizirani. Utoliko je povratak državi sličan pristupu koji je Shonfield upotrijebio na teorijski neartikuliran i neosvijestjen način u svojoj pionirskoj knjizi. Perspektiva “država – društvo” obilježena je, također, i snažnim historijskim fokusom. Utoliko je taj pristup nastavljač tradicije makrodruštvenih komparativnih istraživanja kakva su u društvene znanosti uveli Barrington Moore, Perry Anderson, Reinhard Bendix i drugi.

Država, korporativizam, kapitalizam

Istodobno s tim paradigmatiskim refokusiranjem političke znanosti objavljeno je nekoliko vrlo utjecajnih studija slučajeva. Iako one nisu izvedene kao eksplicitno komparativne, imale su nedvojbeno komparativnu dimenziju. Korištene su za daljnje teorijsko razrađivanje usporedbi te su se pokazale kao vrlo bitne za napredovanje discipline. Dvije knjige koje su imale izniman odjek jesu studija o japanskom razvoju Chalmersa Johnsona *MITI i japansko čudo* (1982.) i studija Petera Katzensteina o malim europskim korporativističkim zemljama *Male države na svjetskim tržištima* (1985). Ponovno je motivacija bila da se istraže modeli koji ne pripadaju ni američkom ni sovjetskom taboru.

Tu je osnovnu motivaciju Johnson učinio jasnim polazištem svoga istraživanja. Dihotomiju između tržišta i plana Johnson smatra analitički nekorisnom. Japan je primjer kapitalističke ekonomije u kojoj državna intervencija, pa i planiranje, imaju veliku ulogu. Pišući iscrpnu povijest državnoga ministarstva međunarodne trgovine i industrije (*Ministry of International Trade and Industry/Tsūsho-sangyō-shō*), Johnson je razvio model “razvojne države” koja upravlja industrijskom politikom, administrativnim vođenjem kanalizira investicije te namjerno iskrivljuje tržišne signale. U Japanu je, prema Johnsonovu mišljenju, razvojna država izravno odgovorna za iznimno visoke stope rasta u trajanju od nekoliko desetljeća. Temeljno je obilježje modela mala i elitna birokracija poput MITI-ja, koja ima dovoljno prostora za slobodno djelovanje, zaštićena je od političkih pritisaka te uživa posebnu vrstu demokratske legitimnosti u vođenju nacionalnoga razvojnog pothvata (Johnson, 1982.: 315-316).

Japanski je model potom postao predmet preuzimanja i drugdje u istočnoj Aziji, iako s određenim preinakama. Primjerice, na Tajvanu (Wade, 1990.) i Južnoj Koreji (Amsden, 1989.) državni su aparati koristili ekonomske politike vrlo slične onima u Japanu. Utoliko je razvojna država postala pojam koji se podjednako odnosi na sve razvijene privrede u istočnoj Aziji. Na žalost, u daljnjoj su raspravi politički aspekti dominirali nad analitičkim. Za većinu anglosaske stručne javnosti argument o razvojnoj državi bio je te-

ško probavljiv pa su se tražila alternativna objašnjenja azijskoga uspjeha. Osim toga i sami su japanski birokrati nerado preuzimali odgovornost za koju je Johnson tvrdio da im pripada (Johnson, 1999). Kad je koncem osamdesetih godina u Japanu puknuo burzovni “mjehur” te započelo dugo razdoblje niskoga rasta i deflacije, te kada se 1997. godine dogodila “Azijska kriza”, bilo kakav azijski model postalo je lakše reinterpretirati kao neuspjeh. U toj atmosferi nije bilo ni ozbiljnijih istraživanja koja bi azijska iskustva usporedila s europskim i američkim.³

Johnsonov fokus na državi, te njegova preokupacija time što bi Amerikanci mogli naučiti od drugih, obilježje je i Katzensteinove studije o malim europskim državama poput Švedske, Nizozemske, Švicarske ili Austrije. Katzenstein započinje tezom kako je američka nacionalna opsjednutost japanskim čudom štetna jer usmjeruje raspravu na pitanje je li država dovoljno sposobna sustavno intervenirati i voditi razvoj kroz elaborirani model industrijske politike ili je bolje takvo što posve prepustiti pritiscima tržišta (Katzenstein, 1985.: 19). Smještajući svoju studiju malih europskih država na pola puta između dviju krajnosti, Katzenstein je upotrijebio jednaku strategiju kao i Johnson. Njegov je argument da nije analitički korisno trpati Europu i Japan u isti koš samo zbog toga što su u obama slučajevima države najčešće vrlo aktivne u interveniranju u tržišne sile. Intervencija u malim europskim državama fundamentalno je drukčija. Time je Katzenstein preusmjerio raspravu ponovno na europsko iskustvo. Tom knjigom, kao i još podrobnijom studijom Austrije i Švicarske, (Katzenstein, 1987.), Katzenstein je bio jedan od ključnih autora u preusmjerivanju rasprave prema konceptu korporativizma.

Posebnost je malih europskih država u tome što uspješno kombiniraju ekonomsku otvorenost i izvoznu orijentaciju s političkom stabilnošću. S obzirom na to da imaju mali broj stanovnika, te su zemlje osuđene prilagođivati se međunarodnom tržištu te nemaju na raspolaganju niti *ad hoc* protekcionizam niti mogu izravnom industrijskom politikom moderirati pritiske iz ekonomske okoline. Scenariji koji su dostupni velikim zemljama, koje mogu “izvoziti” troškove prilagodbe, malim zemljama nisu dostupni. Umjesto toga moraju se stalno prilagođivati i boriti za preživljavanje među svjetskim konkurentima. No da bi se održala politička stabilnost, te zemlje daju znatnu dozu onoga što Katzenstein naziva “domaćom kompenzacijom”. I druge su studije pokazale da postoji korelacija između otvorene privrede i visoke razine javne potrošnje (Cameron, 1978., Rodrik, 1998.).

³ Iznimka su dvije knjige proizašle iz suradnje istraživačke skupine oko Wolfganga Streecka i Koze Yamamure u kojima se uspoređuju njemački i japanski sustav (Streeck i Yamamura, 2001., Yamamura i Streeck, 2003.).

Katzenstein uporno naglašuje činjenicu da su te zemlje malene. Osjećaj ranjivosti u odnosu na veće susjede, stalna prijjetnja šokova s međunarodnoga tržišta i traumatična recentna povijest unutarnjih podjela stvorili su u tim zemljama osjećaj da su svi članovi društva, bez obzira na društveni status i klasni interes “zajedno u malom brodu, valovi su visoki i svi moraju pomoći u veslanju” (Katzenstein, 1985.: 35). U tim okolnostima interesno dogovaranje, usklađivanje politike plaća i specifična vrsta fleksibilno vođene prilagodbe u industrijskoj politici postaju stalnom preokupacijom: “potraga za konsenzusom je nacionalna strast” (Katzenstein, 1985.: 10). Veličina zemlje na kojoj Katzenstein inzistira kasnije je ispala iz analize. To je šteta jer bi se problem koordinacije među akterima u privredi, što je predmet zanimanja kasnije literature, u malim zemljama mogao lakše rješavati. Ili vrlo jednostavno: u maloj je kući lakše održavati red.

U dogovaranju tog aranžmana u tim su zemljama posebnu ulogu imale visoko organizirane, centralizirane i članstvom brojne interesne asocijacije rada i kapitala. Uključivanje sindikata i poslodavaca u osmišljavanje i provođenje politike na nacionalnoj razini glavno je obilježje korporativizma. Taj je pojam u društvenim znanostima ponovno uveden utjecajnim esejom Phillipea Schmittera (1974.). Korporativizam je formuliran ponajprije kao alternativa pluralizmu, fragmentiranom i decentraliziranom obliku reguliranja odnosa između društva i države, u kojem se utjecaj pojedinih interesnih skupina postiže kroz njihovo lobiranje vlade, a ne kroz centralizirani sustav zajedničkoga formuliranja i provođenja politike.⁴

Treba imati na umu da je sam pojam korporativizam djelomično ocrnjen činjenicom da su i autoritarni i represivni režimi poput Mussolinijeve Italije ili Salazarova Portugala također korporativistički uključili interese rada i kapitala u vođenje politike. Kako bi se napravila razlika spram takvoga korporativizma koristili bi se različiti prefiksi kao što su “demokratski-”, “neo-” ili “liberalni-” korporativizam. Demokratski korporativizam kakav se najjasnije mogao vidjeti u malim nordijskim zemljama Europe nije, dakako, nikakav autoritarni režim. Demokratski korporativizam je obilježavalo to da se kroz uključivanje sindikata i poslodavaca u odlučivanju o razvoju socijalne države, o pravcima industrijske prilagodbe te kroz proces centraliziranoga kolektivnog pregovaranja o plaćama postiže socijalna i politička stabilnost i dodatna legitimacija poretka (Streeck i Schmitter, 1985.). Kroz prizmu korporativizma se potom promatralo i analiziralo druge zemlje, ocjenjujući koliko su blizu ili daleko najviše korporativistički ustrojenim zemljama (Schmitter i Lehmbruch, 1979.). U političkoj je znanosti proučavanje korpo-

⁴ U korporativistički uređenim zemljama nije bilo neobično da interesne asocijacije preuzmu i neke javne i kvazijavne funkcije. Primjerice u zemljama tzv. “ghentskoga” sustava sindikatima je bio dodijeljen posao administriranja naknada za nezaposlenost što je rezultiralo mnogo višim stopama sindikaliziranosti radne snage sve do danas.

rativizma katkad išlo istodobno s proučavanjem “konsenzualnih” demokracija (Lijphart, 1999.).

Od “politikom protiv tržišta” do “kapitalista protiv tržišta”

Izrazito prisutna tendencija u literaturi o korporativizmu jest da je taj sustav viđen kao posljedica snage i visoke organiziranosti radničkih pokreta. One zemlje koje su najviše korporativističke ujedno imaju i najsnažnije i članstvom najbrojnije sindikate, najrazvijenije socijalne države te centralizirano kolektivno pregovaranje koje rezultira egalitarnom raspodjelom bogatstva. Nema sumnje da je tom postavljanju analitičkih preokupacija bitno pridonio snažan interes za iskustva skandinavskih zemalja, ponajprije Švedske.

Autori kao što su Gøsta Esping-Andersen i Walter Korpi, imajući na umu upravo Švedsku, naglasak stavljaju na “resurse moći” koje akteri imaju na raspolaganju u svom utjecaju na distributivne ishode. Za radničku je klasu ključni resurs brojani i dobro organizirani sindikalno vođeni radnički pokret. Političkim se naporima ti resursi pretvaraju u “dekomodifikaciju” radne snage, tj. stanje u kojem pojedinci više nemaju status robe, nego mogu izići s tržišta, a da se to ne odrazi na njihov standard potrošnje i života. Ako optiraju s tržišta, pojedinci su zaštićeni kroz standard koji im je zajamčen socijalnim građanstvom. Dekomodifikacija postaje ključan cilj socijalne politike shvaćene kao klasne politike. U tom srazu sindikati i lijeve političke stranke žele “koncentriranim naporima uspješno zaštititi zaposlenike od tržišnoga biča” (Esping-Andersen i Korpi, 1984.: 185). Kapital je nužno viđen kao protivnik u širenju socijalnih prava kroz ekspanziju države blagostanja. Da bi se dekomodifikacija postigla potrebno je ići “politikom protiv tržišta” (Esping-Andersen, 1988.) kako bi se “odgurnulo dosege kapitalističke moći” (Esping-Andersen, 1990.: 16).

Perspektiva “resursa moći” rezultirala je u svojoj najrazvijenijoj i najpoznatijoj formulaciji, u knjizi *Tri svijeta kapitalizma blagostanja* (1990.), široko primjenjivanom tipologijom socijalnih država. Esping-Andersen je u toj knjizi svijet država blagostanja podijelio na liberalni (SAD, Kanada, Australija, Velika Britanija, Novi Zeland, Irska), socijaldemokratski (skandinavske zemlje) i konzervativni tip (Austrija, Njemačka, Italija, Francuska, Japan). Liberalni sustavi daju niske naknade temeljene na testiranju sredstava kojima ljudi raspolazu (*means-tested*) te ostavljaju mnogo prostora privatnom kupovanju osiguranja kroz tržište, socijaldemokratski sustavi daju bogatu zaštitu kroz univerzalni sustav socijalnoga građanstva koji podjednako uključuje sve bez obzira na primanja, dok konzervativni sustavi daju razmjerno izdašnu pomoć kroz segmentiran i strukovno diferenciran sustav koji je temeljen na zaposlenju i doprinosima.

Ta tri tipa se razlikuju ponajviše u tome koliko uspijevaju ostvariti presudni cilj dekomodifikacije. U tome najviše uspijeva socijaldemokratski tip, najmanje liberalni tip, dok se konzervativni tip nalazi u sredini između tih dvaju polova. Rangirajući zemlje po tome koliko uspješno postižu dekomodifikaciju kroz trošenje na mirovine, naknade za odsutnost zbog bolesti i naknade za nezaposlenost, Esping-Andersen je otkrio da najslabije rezultate postižu Australija i SAD, najbolje Švedska i Norveška dok su Francuska i Njemačka u sredini (Esping-Andersen, 1990.: 52).⁵

Treba napomenuti kako se Esping-Andersen ne usmjeruje isključivo na radničku klasu, sindikate i socijaldemokratske političke stranke, nego pozornost posvećuje i klasnim koalicijama koje ti akteri moraju postići kako bi uveli, a potom i proširili socijalna prava. Esping-Andersen navodi radove Barringtona Moorea kao poticaj za pristup u kojem bi se podrijetlo specifičnih režima tražilo u koalicijama različitih klasnih aktera (Esping-Andersen, 1990.: 17). Iako se, dakle, ne može reći da je njegov pristup posve pristran, ta je dimenzija njegova rada ostala donekle neartikuliranom. Druga nijansa u njegovu radu koja će kasnije također biti temom komparativne političke ekonomije jest pokušaj da se ne pristupa pojedinim predmetima pojedinačno nego cijelim “režimima” u kojima socijalna politika ima ulogu koja je komplementarna ostalim dimenzijama. Socijalnu politiku i tržište rada treba proučavati skupa kao dio šire shvaćenoga režima u kojemu su proizvodnja i društvena regulacija neizbježno povezani. Obje te problematike kasnije će doći u središte zanimanja.

Najznačajnija kritika pristupa koji inzistira na “resursima moći” jest da zanemaruje ulogu i preferencije kapitala. Kao reakcija se stoga pojavljuje pokušaj da se napravi analitički “povratak kapitalu” (Swensson, 1991). Ta se literatura mogla referirati na nekoliko utjecajnih prethodnika. Primjerice, Lindblom (1977.: 170) je iznio ideju o specijalnom i privilegiranom mjestu koje kapital ima u kapitalističkim zemljama. Preko te sustavne moći kapital može mnogo toga postići i u onim sustavima koji su demokratski utemeljeni te bi trebali biti responzivni ponajprije na zahtjeve većine građana.⁶ Offe (1985.) je upozorio da je logika kolektivne akcije za kapital posve različita

⁵ S obzirom na takav ishod u rangiranju zemalja možemo reći da Esping-Andersenovi tipovi nisu jednaki niti su rangirani bez normativne dimenzije. Iako on cijelo vrijeme liberalni tip naziva socijalnom državom, taj je manevar upitne uvjerljivosti. Socijaldemokratski se tip može nazvati dobrim, liberalni lošim, a konzervativni zlim, u karakterizaciji Esping-Andersenove tipologije koja je nadahnuta Sergiom Leoneom. Konzervativni tip je zao (*ugly*) jer se ne može odlučiti što zapravo želi biti (Manow, 2004.).

⁶ S tom tezom Charles Lindblom se od umjerenoga i respektabilnoga stručnjaka za američki pluralizam, “promuvavanje” (*muddling through*) i “poliarhiju” pretvorio u gotovo marksističkoga kritičara moći kapitala koja ograničuje demokraciju. Njegova promjena mišljenja izazvala je toliku buru da je *General Electric* njegovu knjigu osudio u *New York Timesu*.

od logike kolektivne akcije za rad. Kapital u tome uživa nekoliko bitnih prednosti. Przeworski i Wallerstein su na sličan način upozorili kako je država strukturalno ovisna o kapitalu. Dapače, to je jedno od pitanja u kojima su suglasni i marksistički i neoklasični autori (Przeworski i Wallerstein, 1988.: 11).

No “povratak kapitalu” rezultirao je s nekoliko iznenađujućih radova. Teza da je kapital uvijek i stalno protivnik širenja socijalne politike ili drugih aranžmana za koje se danas misli da ponajprije idu na ruku radu nije empirijski posve obranjiva. U fascinantnoj studiji koja se bavi nastankom centraliziranoga sustava kolektivnog pregovaranja u Danskoj i Švedskoj Peter Swensson je pokazao kako je on uveden ponajprije zahvaljujući poslodavcima. Kompanije u izvozno orijentiranom sektoru imale su jasan interes ograničiti rast plaća u domaćem zaštićenom sektoru kao što je graditeljstvo. Ondje su kompanije mogle dati veće plaće, a da se to ne odrazi na njihovo poslovanje. No za kompanije koje su se natjecale na međunarodnom tržištu, rast plaća u domaćoj privredi doveo bi u pitanje njihovu konkurentnost.

Zato su poslodavci sindikate morali na centralizaciju “prisiliti” (Swensson, 1991.: 515) i to ponajprije kroz dramatična isključenja s rada (*lockouts*) kojima bi odgovarali na pojedinačne radničke štrajkove. To “puštanje krvi” (Swensson, 1991.: 517) poslodavci bi se odlučili poduzeti u cijelim privrednim granama kao odmazdu i za najmanje štrajkove. To je prisililo sindikate da se centraliziraju kako bi stekli kontrolu nad manjim i militantnijim skupinama. Konačni ishod bio je sustav centraliziranoga kolektivnog pregovaranja gdje se kroz pregovaranje o plaćama može regulirati cjelokupna privreda tako da ne šteti interesima izvozno orijentiranih sektora. Taj je sustav bio u interesu sindikalnih konfederacija, ali one same nisu imale snage da ga nametnu. To je za njih učinio kapital ili kako Swensson kaže: “s ovakvim neprijateljima, kome trebaju prijatelji?” (Swensson, 1991.: 523).

Taj je članak postavio agendu za kasnija istraživanja. Sam je Swensson u knjizi *Kapitalisti protiv tržišta* (Swensson, 2002.) analizu proširio s tržišta rada i reguliranja industrijskih odnosa na nastajanje socijalne države. Također je u svoj rad uključio Ameriku ponovno demonstrirajući da u određenim okolnostima socijalna politika i te kako može biti u interesu kapitala. Najznačajniji nastavak Swenssonova rada jest onaj Isabelle Mares (2003.). Ona je pokazala kako pojedine kompanije mogu imati preferencije da prošire socijalno osiguranje i osiguranje protiv nezaposlenosti. To pogotovo vrijedi za one kompanije koje mnogo ulažu u vještine svojih radnika. Kad je radniku privremeno prekinut radni odnos, bilo zbog bolesti, ozljede ili cikličkih ekonomskih kretanja, radniku treba ponuditi socijalno osiguranje i jamstvo da će se moći vratiti na taj ili sličan posao. Tako se osigurava da će radnik imati poticaja steći tražene vještine, a kompanija uspjeti naplatiti ulaganje u njih (Mares, 2003.: 237).

Osim što je postavio pitanje o koristima koje kapital može imati od socijalnih aranžmana, “povratak kapitalu” je bio analitički koristan i po tome što otvara crnu kutiju klasnih interesa kako bi razdvojio sektore po tome kakve imaju preferencije prema socijalnoj politici i industrijskim odnosima. Ne treba promatrati samo sukobe između klasa, nego i unutar njih te mogućnosti da se uspješno utemelji (prekoklasna) koalicija nekih od tih sektora na temelju zajedničkih preferencija i interesa.

“Inačice kapitalizama”

Neki od ovih naputaka bit će iskorišteni u literaturi koja se najčešće naziva “inačicama kapitalizama”, ponajprije prema knjizi Petera Halla i Davida Soskicea (2001.). Riječ je o knjizi koja daje jasan i elegantan model za komparativno proučavanje kapitalizama i donosi niz uvjerljivih empirijskih studija koje testiraju osnovne teze. Ovaj je rad postao nezaobilaznom točkom, dapače, polazištem svih novijih analiza u komparativnoj političkoj ekonomiji te će još dugo usmjerivati nova istraživanja.

Hall i Soskice imali su nekoliko prethodnika kojima njihova knjiga duguje dio svojih središnjih teza. Kroz publicistički žanr znatan je utjecaj ostvario francuski političar Michel Albert (1995.). Njegovo razlikovanje “anglosaskoga” i “rajnskoga” modela odgovara u svojim osnovnim crtama tipologiji koju će razviti Hall i Soskice. U jasnije orijentiranoj znanstvenoj literaturi utjecajna prethodnica bila je “francuska regulacijska škola” koja proučava režime akumulacije i oblike regulacije, prateće institucije koje amortiziraju nestabilnosti režima akumulacije i osiguravaju reprodukciju sustava (Boyer, 1990.).⁷ Sličnu poruku imale su i neke druge studije koje se usmjeruju na upravljanje (*governance*) ekonomskim aktivnostima (Crouch i Streeck, 1997., Holingsworth i Boyer, 1997.). Treba spomenuti i zbornike Herberta Kitschelta (Kitschelt i dr., 1999) i Torbena Iversena (Iversen i dr., 2000). Ta su dva zbornika učinila korak u spuštanju razine analize s makrorazine (na kojoj je funkcionirala analiza korporativizma) do mezorazine. Hall i Soskice učinit će još dodatni korak spuštajući se na mikrorazinu, usmjerujući se na pojedinačnu kompaniju.

Hall i Soskice žele pronaći “temelj za usporedbu koji bi bio dublje ukorijenjen u organizaciji privatnoga sektora” (Hall i Soskice, 2001.: 4). Kompanija je u njihovu modelu akter koji nosi teret prilagođivanja tehnološkim promjenama i međunarodnom natjecanju. Prednost toga da se u središte pozornosti stave individualne kompanije jest da se otvara prostor korište-

⁷ Temeljni motiv francuske regulacijske škole jest walrasovsku neoklasičnu ekonomiju utemeljenu na ravnoteži zamijeniti marksistički inspiriranom, ali podjednako općom teorijom, koja bi bila utemeljena na neravnoteži i vremenskoj dimenziji po uzoru na Keynesa i Kaleckoga.

nju mikroekonomskih alata i teorije igara. Zajedno s interesom za određene aspekte teorije igara, Hall i Soskice su zainteresirani i za novu institucionalnu ekonomiju, pogotovo za pitanje kako postići suradnju među različitim akterima i kako spustiti transakcijske troškove koji su prepreka u koordinaciji. Osim što se odmiču od tipičnih interesa literature o korporativizmu, Hall i Soskice odmiču se i od države (i politike uopće) jer temeljni problem koordinacije nije onaj između države i kompanija nego između samih kompanija i između kompanija i drugih aktera u privredi.

Svaka kompanija mora riješiti problem koordinacije na nekoliko ključnih područja (Hall i Soskice, 2001.: 6-7). Prvo područje su industrijski odnosi. Ovdje kompanija mora osigurati suradnju s vlastitim radnicima. Na ovom je području riječ o tome kako postići produktivnost rada, kako odrediti plaće i kako postići relativno uređene i mirne uvjete za proizvodnu aktivnost. Drugo područje je obrazovanje i trening radne snage. Tu se postavlja pitanje kako kompanije dolaze do profila radne snage koji im je potreban. Treće pitanje je ono korporativnoga upravljanja i kako kompanije dolaze do izvora financiranja koji im je potreban za pokretanje, održavanje i unapređenje proizvodnje. Četvrto su područje odnosi među kompanijama i pitanje kako su regulirane međusobne veze, dobavljanje, pitanje tehnoloških istraživanja i zaštita izuma kroz intelektualnu i patentnu regulaciju.

Na ta pitanja kompanije u “liberalnim tržišnim privredama” odgovaraju na jedan, a u “koordiniranim tržišnim privredama” na drugi način. U prvim se koordinacija kompanija s njihovim okruženjem događa kroz tržišta (natjecanjem, formalnim ugovorima i pravnim sustavom koji je ustrojen da prati takav tip djelovanja) dok se koordinacija unutar kompanija odvija putem hijerarhija (piramidalnom strukturom autoriteta u kojoj menadžeri imaju slobodnije ruke, ali i veću odgovornost). U drugima se koordinacija odvija uvelike kroz ne-tržišne odnose s naglaskom na suradnju, a ne toliko na natjecanje. Umjesto tržišta kompanije rabe “strateške interakcije”. Više se koristi dugoročno relacijsko ugovaranje u kojem mnogo potencijalnih obveza ostaje nedorečeno. Da bi se takvo što moglo održati, potrebne su institucije koje pomažu pri razmjeni informacija i praćenju ponašanja, kao i pri kažnjavanju onih koji izigravaju sustav. Drugim riječima, koordinirane tržišne privrede ovise o postojanju isprepletenih organizacija i gustih mreža povjerenja (Hall i Soskice, 2001.: 10).

Suprotstavljenost tih dvaju tipova najjasnije se vidi kroz usporedbu Sjedinjenih Država kao slučaja koji pripada tipu liberalne tržišne privrede i Njemačke koja pripada tipu koordinirane tržišne privrede (Hall i Soskice, 2001.: 21-33). Ponajprije, u pitanju industrijskih odnosa, u Americi su sindikati općenito slabi i fragmentirani te se težište kontrole i odgovornosti prebacuje na menadžment. U Njemačkoj su pak sindikati mjestimice vrlo jaki, a radnička vijeća i zastupljenost radnika u nadzornim odborima osiguravaju

znatan utjecaj radnika u odlučivanju, što nužno ograničuje vlast menadžmenta. Dok je u Americi slabost sindikata praćena dereguliranim tržištem rada na kojem kompanije mogu lako zapošljavati i otpuštati radnu snagu, u Njemačkoj je jak položaj sindikata praćen visokom zaštitom zaposlenja i “rigidnostima” na tržištu rada.

Drugo je pitanje ulaganja u vještine. U Americi dostupna radna snaga najčešće raspolaže vještinama općega tipa za koje ih priprema postojeći obrazovni sustav. To znači i česte promjene radnoga mjesta i fizička seljenja u potrazi za poslom. Istodobno se odvija i nemilosrdna borba za kadrove s rijetkim vještinama jer ne postoje nikakva jamstva koja bi štitila od “krađe” vrhunske radne snage. U Njemačkoj dugoročno razmišljanje i regulirano tržište rada vodi u zadržavanje postojeće radne snage. Dapače, činjenica da je dati otkaz skupo znači da se potiče ulaganje u radnu snagu jer će poslodavci tu investiciju moći naplatiti. Radnicima je pak u interesu ulagati u stjecanje posve specifičnih vještina koje određene kompanije traže jer znaju da će im to radno mjesto biti osigurano na dulji rok. Tako se obje strane štite od rizika. Sindikati i udruge poslodavaca vrlo su bitni u vođenju institucionalnoga okvira za strukovno obrazovanje koje je po mjeri kompanija.

Treće je područje korporativnoga upravljanja. U Americi se na tržištima kapitala trguje dionicama kompanija te zato menadžment mora jako paziti na vrijednost dionice. Cijena se dionice najčešće formira na temelju izvještaja o kratkoročnom poslovanju kompanija. Tako kompanije nemaju alternativu osim da razmišljaju o kratkoročnim profitima. S druge strane kompanije u Njemačkoj najčešće njeguju dugoročne odnose s bankama. Tako preživljavanje i uspjeh kompanija imaju najveće značenje za same banke. One postaju izvorom “strpljivoga” kapitala za kompanije i tako im omogućuju planiranje na dulji rok. Za uzvrat, banke se osiguravaju insajderskim informacijama koje u Americi ne bi bile dostupne na burzi, a vjerojatno bi bile i nezakonite. U Njemačkoj je tradicionalno mnogo manje razvijeno tržište za same kompanije pa su rjeđi slučajevi neprijateljskoga preuzimanja jedne kompanije od strane druge (*hostile takeovers*).

I najzad, kad su posrijedi odnosi među kompanijama također postoje bitne razlike između Amerike i Njemačke. U Americi antimonopolska zakonska regulacija sprječava uvriježene prakse dogovaranja među kompanijama. To znači da je teško pokrenuti dugoročne zajedničke istraživačke projekte pa se razvijanje i transfer tehnologije događa radom i transferom samih inženjera i znanstvenika. Mobilnost radne snage podcrtava takav aranžman te potiče snažno natjecanje među kompanijama za takve projekte i kadrove. U Njemačkoj složena međusobna preklapanja u vlasničkoj strukturi kompanija znače i preklapanja u njihovim interesima. Tako se formiraju guste mreže dobavljača i klijenata koje često zajednički rade na tehnološkom razvoju i

razvoju novih proizvoda. Članstvo u interesnim asocijacijama kao što su poslodavačke udruge ili gospodarske komore, potiče i osigurava takvu suradnju.

Usporedbom na ta četiri područja postaje očito da liberalne i koordinirane tržišne privrede nemaju mnogo toga zajedničkoga, osim činjenica da je u obama slučajevima riječ o tržišnim sustavima. No Hall i Soskice ne donose sud o tome koji je sustav bolji. Iako je moguće u njihov rad učitati obranu vrijednosti socijaldemokracije (npr. Blyth, 2003.: 217), Hall i Soskice ne idu tako daleko. Dapače, oni tvrde da su oba tipa podjednako djelotvorna kad se ocjenjuju njihove uspješnosti na područjima kao što su ekonomski rast, niska inflacija, bilanca plaćanja i niska nezaposlenost. Razlikuju se samo u načinu na koji postižu te dobre rezultate: kroz određeno institucionalno okruženje koje potiče određeni tip koordinacije.

Osim što su oba tipa, općenito govoreći, podjednako djelotvorna⁸, Hall i Soskice ističu da su djelotvorni u različitim nišama. Teorija o “inačicama kapitalizama” jest teorija o komparativnim prednostima. Naime, svaki institucionalni okvir rezultira ulaganjima i specijalizacijom u posve određenim sektorima. Liberalne tržišne privrede specijaliziraju se u radikalnim inovacijama kao što su one u biotehnologiji, poluvodičima, softveru i informatičkoj industriji. Koordinirane se pak tržišne privrede specijaliziraju u inkrementalnim inovacijama u sektorima kao što su proizvodnja strojne opreme, tvornička oprema i trajna potrošna dobra poput automobila. Drugim riječima, jedan sustav je dobar za postizanje jednoga, a drugi za postizanje drugoga cilja.

Problem institucionalne komplementarnosti i institucionalne promjene

Središnja teza “inačica kapitalizama” jest da su režimi proizvodnje utemeljeni na institucionalnoj komplementarnosti. Pojedine su institucije (industrijski odnosi, ulaganje u vještine, korporativno upravljanje, odnosi među kompanijama) svakoga modela međusobno komplementarne. To znači da prisutnost jedne institucije povećava učinkovitost druge i koristi koje se iz

⁸ Ovoj bi se tezi moglo prigovoriti protuargumentom da su oba sustava podjednako nedjelotvorna. U oba se tipa pojavljuju ozbiljni oblici neefikasnosti, od korporativnih skandala kao što je američki Enron gdje je zbog fiktivnog napuhivanja vrijednosti dionica propalo oko 20 000 radnih mjesta i mirovinski fond zaposlenika do koruptivne sprege menadžmenta i radničkih vijeća u njemačkom Volkswagenu koja je rezultirala putovanjima radničkih vođa u Brazil kako bi na račun kompanije posjetili brazilске prostitutke. “Inačice kapitalizama” nisu dovoljno fleksibilne da uključe ideju o nedovoljnoj efikasnosti svojih ideal-tipova. Također nisu primljivi za ideju da možda ni liberalne ni koordinirane tržišne privrede nemaju sposobnost da odgovore ne ključne izazove budućeg razvoja već da drugi dijelovi svijeta mogu imati određene “prednosti nazadnosti”, kako je o tome govorio ruski povjesničar Alexander Gerschenkron.

nje dobivaju. Primjerice, financijski sustav utemeljen na bankama je komplementaran centraliziranim industrijskim odnosima u koordiniranim tržišnim privredama, dok je financijski sustav utemeljen na burzi komplementaran decentraliziranim odnosima u liberalnim tržišnim privredama. Svaka situacija predstavlja institucionalnu ravnotežu i povećava otpornost na promjenu. S obzirom na to da glavni akteri u modelu Halla i Soskicea, pojedinačne kompanije, ne mogu samostalno mijenjati okruženje, opće je predviđanje koje proizlazi iz modela kontinuitet. Kompanije će se kretati prema onom načinu koordinacije koji je omogućen postojećim institucionalnim okruženjem. To znači da konvergencije različitih zemalja prema modelu jedne i najbolje prakse (najčešće američke) ne bi trebalo biti.

Na temelju takvoga promatranja suvremenih privreda proizlazi i razvojna preporuka. Naime, zemlje ne bi trebale pokušavati s reformskim rješenjima u kojima nemaju iskustava i koja su strana njihovoj institucionalnoj povijesnoj tradiciji. No s obzirom na to da svaka institucija podupire drugu, istodobno se povećava otpornost sustava na pokušaje da se pojedini dijelovi zamijene. Inkrementalno i selektivno mijenjanje specifičnih institucija moralo bi, prema Hallu i Soskiceu, biti štetno jer narušava institucionalnu komplementarnost i sinergijske učinke institucija koje su uređene na temelju iste logike. Zato bi promjena i u samo jednom segmentu bila kontraproduktivna (Hall i Soskice, 2001.: 46-47). Hibridni bi tipovi trebali imati slabije učinke od čistih.

Ta je teza kasnije statistički testirana. Hall i Gingerich (2004.) izradili su indeks koordinacije uspoređujući područje industrijskih odnosa i korporativnoga upravljanja. Pokazali su kako koherentne kombinacije, koje postižu ili vrlo visok ili vrlo nizak rezultat na indeksu koordinacije imaju bolje rezultate kad se promatraju stope ekonomskoga rasta. Riječ je dakle ili o koordiniranim ili o liberalnim tržišnim privredama. Oni sustavi koji ne mogu iskoristiti sinergijske učinke institucionalne komplementarnosti imaju niži rast u promatranom razdoblju od 1971. do 1997. godine (Hall i Gingerich, 2004.: 29). Rezultati su impresivni i vrlo ugodni s gledišta empirijske verifikacije. No moguće je prigovoriti na izboru zemalja, kao i na izboru razdoblja. Također, moguće je promatrati neke druge pokazatelje ekonomske uspješnosti osim stopa ekonomskoga rasta. Ako promatramo rast zaposlenosti ili smanjenje nezaposlenosti, onda hibridni slučajevi kao što su Nizozemska, Švicarska ili Španjolska više nisu sustavi loših rezultata, nego čuda zaposlenosti. U sličnom pokušaju da testira utjecaj institucionalne komplementarnosti na ekonomsku uspješnost Kenworthy (2006.) je došao do nalaza suprotnih Hallu i Gingerichu. Na temelju svoga indeksa Kenworthy zaključuje kako ima vrlo malo dokaza kojima bi se mogla braniti teza da institucionalna koherentnost pridonosi makroekonomskoj uspješnosti (Kenworthy, 2006.: 85).

Od samih empirijskih provjera teze o naravi institucionalne komplementarnosti važnija je dublja teorijska valjanost takvoga načina razmišljanja.

Primjerice, za autore koji su proizašli iz “francuske regulacijske škole” institucionalna ravnoteža nije uobičajen scenarij. Ako smo previše usredotočeni na ravnotežu, mogu nam promaknuti plodne neravnoteže i tenzije među različitim elementima. Često u društvenim sustavima postoje nesukladnosti, prethodno nepoznate i neiskorištene mogućnosti.⁹ Svojim inzistiranjem na blagotvornosti komplementarnosti pristup “inačica kapitalizama” ima i blagu funkcionalnu dimenziju: postojanje neke institucije objašnjava se time da ona mora imati neku ulogu u podizanju djelotvornosti. Utoliko je taj pristup sličan parsonsovskom strukturalnom funkcionalizmu od kojega je politička znanost napravila otklon sedamdesetih i osamdesetih godina. Obje teorije argumentiraju da ako nešto postoji, onda ono mora biti korisno na neki način. No društva najčešće sadržavaju proturječne institucije izgrađene na različitim logikama od strane aktera s različitim interesima. Utoliko su sva društva hibridna.¹⁰

Podjednaku kritiku “inačicama kapitalizama” upućuje Wolfgang Streeck. Naime, pristup Halla i Soskicea postaje osobito problematičan ako se s pomoću institucionalne komplementarnosti objašnjava nastanak, izbor i podrijetlo institucija. Na temelju detaljnih studija nastanka njemačkoga i japanskoga modela Streeck (Streeck i Yamamura, 2001.) zaključuje kako institucije nisu gotovo nikad uvedene zbog plodnih interakcija s drugim institucijama. Komplementarnost je tek naknadno otkrivena kroz postupno eksperimentiranje aktera u političkoj ekonomiji. Nemoguće je pronaći neki veliki plan i nekoga velikog dizajnera institucija koji ih gradi tako da budu međusobno koherentne. Prije se takvo što događa na terenu gdje sami akteri uče, improviziraju i posve slučajno otkrivaju. Riječ je o “schumpeterovskoj kreativnosti pod hayekovskim uvjetima raspršenog znanja” (Streeck i dr., 2005.: 364).

Kritika institucionalne komplementarnosti povezana je s kritikom Halla i Soskicea u nemogućnosti da analitički izađu na kraj s institucionalnom promjenom. Model “inačica kapitalizama” ostaje na komparativnoj statici s konzervativnim *biasom* koji predviđa samo kontinuitet. To može umiriti zagovornike europskoga socijalnog modela jer otklanja strepnje da će se Euro-

⁹ Slično je o razvoju kao ne-ravnoteži razmišljao i Albert Hirschman, suprotno ondašnjoj *mainstream* poziciji u ekonomiji razvoja, koja je također preferirala promatrati ravnotežu. U francuskoj regulacijskoj školi prisutna je također i teza o institucionalnoj hijerarhiji, tj. mogućnosti da su pojedine institucije nadmoćne drugima i da im nameću svoju logiku. Primjerice, često se govori o tome kako je institucionalni skup povezan uz nadnicu za rad nametao svoju logiku ostatku poretka u fordizmu, a u postfordizmu to čine financijske institucije.

¹⁰ Također se ignoriraju pojedini elementi koji ne odgovaraju općoj shemi, primjerice neki oblici “strpljivoga” kapitala u Americi kao što su tzv. anđeli. Osim toga, američka vojna potrošnja velik je poticaj sustavu inoviranja u najsofisticiranijim tehnologijama, a riječ je o postupku koji je teško nazvati liberalnim (kako se taj pojam rabi u ovoj literaturi).

pi dogoditi ideološki neželjeno kopiranje Amerike. No analitička slijepost pri uočavanju promjene može nas koštati uočavanja inkrementalnih pomaka koji se događaju polako i bez velikih potresa svuda u Europi. Kritika o nemogućnosti uočavanja postupne promjene odnosi se podjednako na komparativno proučavanje kapitalizama kao i na komparativno proučavanje socijalne države gdje je također prisutan model koji dopušta samo nagle i velike promjene, ali ne i male i inkrementalne. U tim se okolnostima najčešće govori o “ovisnosti o stazi” (npr. Pierson, 1995.).

Za Wolfganga Streecka i Kathleen Thelen (2005.) stanje teorije koja se bavi komparativnom političkom ekonomijom bogatih zapadnih demokracija nezadovoljavajuće je ponajviše zbog toga što je nezadovoljavajuće stanje u teoretiziranju institucionalne promjene. Dominantni model utemeljen je na teoriji koja je slična “isprekidanom ekvilibriju” gdje nakon rijetkih trenutaka velike i nagle promjene slijede razdoblja ovisnosti o stazi gdje promjene, ako se uopće događaju, idu u smjeru koji je prethodno zacrtan, a ne u suprotnosti s njom. No upravo se na primjeru koordiniranih tržišnih privreda vidi koliko su osjetljive na inkrementalnu promjenu koja ide u smjeru liberalizacije sustava.

S obzirom na to da se temelje na povjerenju, institucionalne aranžmane koordiniranih europskih kapitalizama teže je izgraditi nego razgraditi. Mnogo je lakše kretati se iz smjera koordiniranih tržišnih privreda prema liberalnim nego obratno. Za Streecka i Thelen liberalizacija je zapravo prirodni smjer institucionalne promjene u tržišnim privredama zbog toga što liberalizacija može napredovati bez političke mobilizacije. Sve što treba učiniti jest pojedincima ponuditi tržišnu alternativu postojećim sustavima koji su utemeljeni na socijalnoj solidarnosti. S obzirom na to da je, riječima Alberta Hirschmana, tržišni “izlaz” lakši od političkoga “glasa”, spontana igra osobnih interesa nametnut će tržišni sustav i nagristi onaj utemeljen na solidarnosti (Streeck i Thelen, 2005.: 30-33). Zbog toga za očuvanje europskoga modela politika postaje izrazito bitna. No politika, država i političke stranke nisu dio teorijske sheme Halla i Soskicea.

Što dalje?

Komparativna politička ekonomija dosta je postigla posljednjih godina i model “inačica kapitalizama” jest velik doprinos, istodobno sofisticiran i elegantan. No veliki istraživački naponi tek predstoje. Ovdje ću vrlo kratko spomenuti teorijske i empirijske teškoće koje nisu riješene i koje će vjerojatno biti predmetom istraživanja.

Prvo, još od Esping-Andersena prisutna je težnja da se kapitalizmi proučavaju u svojoj potpunosti, kao sustavi ili režimi proizvodnje. Međutim, integracija literature koja se bavi socijalnom politikom i državom blagostanja s

onom koja se bavi kompanijama nije još učinjena. Socijalno osiguranje i socijalna politika se ponekad dodaju kao još jedno područje koje je komplementarno ostalima kojima se bave Hall i Soskice (npr. Ebbinghaus i Manow, 2001.). No poznata tipologija Esping-Andersena koja razlikuje liberalne, konzervativne i socijaldemokratske socijalne države dosad je samo labavo povezana s pristupom inačica kapitalizama (npr. Iversen, 2005.). To je potencijalno zanimljivo područje.

Drugo, model “inačica kapitalizama” izgrađen je uglavnom na kompaniji koja se bavi industrijskom proizvodnjom. Nejasno je može li se podjednako primijeniti i na usluge koje postaju dominantnim izvorom zapošljavanja u bogatim zapadnim demokracijama. Usluge su djelomično uključene u analizi Torbena Iversena (2005.).

Treće je pitanje politike. U proučavanje kapitalizama bi trebalo uključiti političke stranke i izborne sustave, ponajprije zato što se čini da postoji korelacija između razmjernih izbornih sustava i koordiniranih privreda s jedne i većinskih izbornih sustava i liberalnih privreda s druge strane. To je smjer u kojem se razvijaju nedavni naponi Torbena Iversena i Davida Soskicea, a koji se može nasloniti na starije doprinose Douglasa Hibbsa (1987.). Potom, iz proučavanja je ispala država koja je tako uspješno “vraćena” osamdesetih godina i koja je bila u središtu rasprave o azijskoj razvojnoj državi. Uz to je potrebno promatrati politiku koja se odvija kroz formiranje različitih koalicija specifičnih segmenata i sektora društva. Ta je linija argumentacija bila osobito izražena kod Petera Swenssona, ali posljednjih je godina opet zanemarena. Osobito iznenađuje to što su iz središta zanimanja ispale monetarna i fiskalna politika. Dakako, treba reći da su spomenuti faktori ispali zbog jednostavnoga razloga što je vrlo teško uključiti sve elemente i svejedno izgraditi relativno jednostavan i elegantan model.

Četvrto se pitanje odnosi na gotovo potpunu usredotočenost literature na europske i sjevernoameričke zemlje. Razvijene zemlje istočne Azije dosad su uglavnom ignorirane. Japan bi se obično uključio kao slučaj koji se ubraja u koordinirani ili “rajnski” tip. O Koreji ili Tajvanu još se manje pisalo na sustavan komparativni način. Tu se otvara pitanje o tome može li se i te zemlje uključiti, a da se ne izgubi na preciznosti usporedbi. No otvara se pitanje o tome je li moguće pristupom “inačica kapitalizama” proučavati i manje razvijene zemlje. Sami Hall i Soskice smatraju da jest (Hall i Soskice, 2001.: 2). Ako je tako, onda bi se i nama najzanimljiviji slučajevi istočne Europe mogli slično analizirati. Pitanje je, dakle, koliko daleko mogu putovati koncepti koji su dosad izgrađeni.

S time je povezano peto i posljednje pitanje koje ovdje postavljam. Naime, cijela komparativna politička ekonomija bila je utemeljena na pretpostavci da su pojedine države i njihovi nacionalni režimi prikladne jedinice analize. Posve je jasno da je riječ o pojednostavnjujućoj pretpostavci koju je

danas sve teže braniti. Problem globalizacije upućuje komparativnu političku ekonomiju na dijalog s literaturom koja bi se mogla nazvati međunarodnom i globalnom političkom ekonomijom. I ta je literatura podjednako velika i heterogena. Dependencija koja je kratko spomenuta na početku teksta jest njezina prva jasna formulacija. Pravi izazov jest da se globalni pristup ujedini s komparativnim pristupom na način koji će izbjeći neke od hendikepa dependencije i teorije svjetskoga kapitalističkog sustava, ali zadržati njezin globalni pristup.

Literatura

- Albert, Michel, 1995.: *Kapitalizam protiv kapitalizma*, Školska knjiga, Zagreb
- Amsden, Alice, 1989.: *Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialization*, Oxford University Press, Oxford
- Barry, Brian, 1978.: *Sociologists, Economists and Democracy*, The University of Chicago Press, Chicago
- Blyth, Mark, 2003.: Same as it never was: temporality and typology in the varieties of capitalism, u: Blyth, Mark, Goodin, Robert, Watson, Matthew, Hall, Peter i Soskice, David, 'Review Symposium on Varieties of Capitalism', *Comparative European Politics*, 1-2
- Boyer, Robert (ur.) 1990.: *The Regulation School: A Critical Introduction*, Columbia University Press, New York
- Cameron, David, 1978.: The expansion of the public economy: A comparative analysis, *American Political Science Review*, 72 (4)
- Crouch, Colin i Streeck, Wolfgang (ur.) 1997.: *Political Economy of Modern Capitalism: Mapping Convergence and Diversity*, Sage, London
- Ebbinghaus, Bernard i Manow, Philip (ur.) 2001.: *Comparing Welfare Capitalism: Social Policy and Political Economy in Europe, Japan and the USA*, Routledge, London
- Esping-Andersen, Gøsta, 1988.: *Politics Against Markets: The Social Democratic Road to Power*, Princeton University Press, Princeton
- Esping-Andersen, Gøsta, 1990.: *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Princeton University Press, Princeton
- Esping-Andersen, Gøsta i Korpi, Walter, 1984.: Social policy as class politics in post-war capitalism: Scandinavia, Austria and Germany, u: Goldthorpe, John (ur.) *Order and Conflict in Contemporary Capitalism*, Clarendon Press, Oxford
- Evans, Peter, Rueschemeyer, Dietrich, Skocpol, Theda, 1985.: *Bringing the State Back In*, Cambridge University Press, Cambridge
- Hall, Peter, 1997.: The role of interests, institutions, and ideas in the comparative political economy of the industrialized nations, u: Lichbach, Mark i Zuckerman, Alan (ur.) *Comparative Politics: Rationality, Culture and Structure*, Cambridge University Press, Cambridge

- Hall, Peter i Soskice, David, 2001.: An introduction to varieties of capitalism, u: Hall, Peter i Soskice, David (ur.) *Varieties of Capitalism: The Institutional Foundations of Comparative Advantage*, Oxford University Press, Oxford
- Hall, Peter i Gingerich, Daniel, 2004.: *Varieties of Capitalism and Institutional Complementarities in the Macroeconomy*, Max Planck Center for the Study of Societies Discussion, 04/05, dostupno na: <http://www.mpi-fg-koeln.mpg.de/pu/abstracts/dp04-5.html>
- Hibbs, Douglas, 1987.: *The American Political Economy: Macroeconomics and Electoral Politics*, Cambridge, Massachusetts, Harvard University Press
- Holingsworth, J. Rogers i Boyer, Robert (ur.) 1997.: *Contemporary Capitalism: The Embeddedness of Institutions*, Cambridge University Press, Cambridge
- Iversen, Torben, Pontusson, Jonas, Soskice, David (ur.) 2000.: *Unions, Employers and Central Banks: Macroeconomic Coordination and Institutional Change in Social Market Economies*, Cambridge University Press, Cambridge
- Iversen, Torben, 2005.: *Capitalism, Democracy and Welfare*, Cambridge University Press, Cambridge
- Jackson, Gregory i Deeg, Richard, 2006.: *How Many Varieties of Capitalism? Comparing the Comparative Institutional Analyses of Capitalist Diversity*, Max Planck Center for the Study of Societies Discussion Paper, 06/02, dostupno na: <http://www.mpi-fg-koeln.mpg.de/pu/abstracts/dp06-2.html>
- Johnson, Chalmers, 1982.: *MITI and the Japanese Miracle: The Growth of Industrial Policy, 1925-1975*, Stanford University Press, Stanford
- Johnson, Chalmers, 1999.: The developmental state: Odyssey of a concept, u: Woomcumings, Meredith (ur.) *The Developmental State*, Cornell University Press, Ithaca
- Katzenstein, Peter, 1985.: *Small States in World Markets: Industrial Policy in Europe*, Cornell University Press, Ithaca
- Katzenstein, Peter, 1987.: *Corporatism and Change: Austria, Switzerland and the Politics of Industry*, Cornell University Press, Ithaca
- Kenworthy, Lane, 2006.: Institutional coherence and macroeconomic performance, *Socio-Economic Review*, 4
- Kitschelt, Herbert, Lange, Peter, Marks, Gary i Stephens, John (ur.) 1999.: *Continuity and Change in Contemporary Capitalism*, Cambridge University Press, Cambridge
- Levi, Margaret, 2000.: The economic turn in comparative politics, *Comparative Political Studies*, 33 (6/7)
- Lijphart, Arend, 1999.: *Patterns of Democracy: Government Forms and Performance in Thirty-six Countries*, Yale University Press, New Haven
- Lindblom, Charles, 1977.: *Politics and Markets: The World's Political-Economic Systems*, Basic Books, New York
- Manow, Philip, 2004.: 'The Good, the Bad and the Ugly' – Esping-Andersen's Regime Typology and the Religious Roots of the Western Welfare State, Max Planck Center for the Study of Societies Working Paper, 04/03, dostupno na: <http://www.mpi-fg-koeln.mpg.de/pu/workpap/wp04-3/wp04-3.html>

- Mares, Isabella, 2003.: The sources of business interest in social insurance: Sectoral versus National Differences, *World Politics*, 55 (2)
- Offe, Clauss, 1985.: Two Logics of Collective Action, u: *Disorganized Capitalism: Contemporary Transformations of Work and Politics*, MIT Press, Cambridge, Massachusetts
- Pierson, Paul, 1995.: *Dismantling the Welfare State? Reagan, Thatcher and the Politics of Retrenchment*, Cambridge University Press, Cambridge
- Pontusson, Jonas, 1995.: From comparative public policy to political economy: Putting political institutions in their place and taking interests seriously, *Comparative Political Studies*, 28 (1)
- Pontusson, Jonas, 2005.: *Inequality and Prosperity: Social Europe vs. Liberal America*, Cornell University Press, Ithaca
- Przeworski Adam i Wallerstein, Michael, 1988.: The structural dependence of the state on capital, *American Political Science Review*, 82 (1)
- Rodrik, Dani, 1998.: Why do more open economies have bigger governments?, *Journal of Political Economy*, 106 (5)
- Shonfield, Andrew, 1965.: *Modern Capitalism: The Changing Balance of Public and Private Power*. London, Oxford, New York
- Schmitter, Phillipe, 1974.: Still the century of corporatism? *Review of Politics*, 36 (1)
- Schmitter, Phillipe i Lehbruch, Gerhard, 1979.: *Trends Towards Corporatist Intermediation*, Sage, London
- Streeck, Wolfgang i Schmitter, Phillipe, 1985.: Community, market, state and- associations? The prospective contribution of interest governance to social order, *European Sociological Review*, 1 (2).
- Streeck, Wolfgang i Yamamura, Kozo 2001.: *The Origins of Nonliberal Capitalism: Germany and Japan in Comparison*, Cornell University Press, Ithaca
- Streeck, Wolfgang, Crouch, Colin, Boyer, Robert, Amable, Bruno, Hall, Peter, Jackson, Gregory, 2005.: Dialogue on ‘Institutional Complementarity and Political Economy’, “Symposium on Institutional Complementarity and Political Economy”, *Socio-Economic Review*, 3 (2)
- Streeck, Wolfgang i Thelen, Kathleen, 2005.: Introduction: Institutional change in advanced political economies, u: Streeck, Wolfgang i Thelen, Kathleen (ur.) *Beyond Continuity: Institutional Change in Advanced Political Economies*, Oxford University Press, Oxford
- Swensson, Peter, 1991.: Bringing Capital back in, or Social Democracy Reconsidered: Employer Power, Cross-Class Alliances, and Centralization of Industrial Relations in Denmark and Sweden, *World Politics* 43 (4)
- Swensson, Peter, 2002.: *Capitalists Against Markets: The Making of Labor Markets and Welfare States in the United States and Sweden*, Oxford University Press, Oxford
- Thelen, Kathleen, 2002.: The political economy of business and labor in the developed democracies, u: Katznelson, Ira i Milner, Helen (ur.) *Political Science: The State of the Discipline*, W. W. Norton, New York

- Wade, Robert, 1990.: *Governing the Market: Economic Theory and the Role of Government in East Asian Industrialization*, Princeton University Press, Princeton
- Wilensky, Harold L., 2002.: *Rich Democracies: Political Economy, Public Policy and Performance*, University of California Press, Berkeley
- Yamamura, Kozo i Streeck, Wolfgang, 2003.: *The End of Diversity: Prospects for German and Japanese Capitalism*, Cornell University Press, Ithaca

Marko Grdešić

*HOW TO COMPARE CAPITALISMS? AN OVERVIEW OF
THE DEVELOPMENT OF COMPARATIVE POLITICAL
ECONOMY*

Summary

This paper gives an overview of the development of comparative political economy from its early and theoretically unarticulated attempts to the higher precision of comparison achieved more recently. Comparative political economy refers mostly to the comparison of developed capitalist countries, especially rich Western democracies. The main contributions to the field are described and critically analyzed in light of different opinions. The final part poses some questions regarding the future advancement of the discipline.

Key words: comparative political economy, political economy, political science, capitalism, development, economic success, institutions

Mailing address: Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, HR 10 000 Zagreb. *E-mail:* grdesic@yahoo.com